

A BÉCSI KORMÁNY GYARIPARPOLITIKÁJÁNAK ALAPELVEI MAGYARORSZÁGON 1790 ÉS 1815 KÖZÖTT.

Az 1764-iki országgyűlés elutasító magatartása a terhek vállalása tekintetében, eldöntötte a magyarországi gazdaságpolitika sorsát Bécsben. Ettől az időtől vált elvvé a kormány politikájában, hogy Magyarország a nemesi adómentesség miatt nem viselvén egyenlő terheket a tartományok alattvalóival, nem részesülhet azokkal egyenlő elbánásban. Az abszolutizmus felfogása volt az, hogy az alattvalók képességeikhez mérten egyformán hozzájáruljanak az állami terhek viseléséhez s mivel ennek a kötelességnek, a fenti elképzelés szerint a magyarság nem tett eleget, másképp kell kezelni, mint a teherviselésben megfelelő részt vevő területeket.¹ A nemesi adómentességhez való merev ragaszkodás ásta meg az önálló magyar gazdasági élet sírját s tett minket Ausztria gyarmatává.² Hasztalan mutatta ki Zinzendorf Lajos gróf, hogy Magyarország az egész államteher 35%-át viseli,³ hiába igyekezett jóval később a magyar adófizetők nagyobb terheit hangoztatni a magyar rendiség és alkotmányosság ellensége, de a néppel érző, humánus gondolkodású Izdenczy József,⁴ az egyenlőtlen teherviselés elmélete, mint lejjebb is látni fogjuk, meggyökerezett a bécsi gondolkodásban s onnan kiirtani többé nem lehetett.

II. József, mindenféle kiváltság elvi ellensége, ezt a politikát még sokkal élesebben folytatta. 1785-ben hajlandó volt megszüntetni a magyar termékekre vetett vámot, késznek mutatkozott arra is, hogy a „kézmű- és gyáripárt, mely eddig szándékosan nyomatott el Magyarországon“, a tar-

¹ *Eckhart Ferenc*. A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon Mária Terézia korában. Budapest, 1922. 252—253. ll.

² *Eckhart*: i. m. 265. l.

³ U. o. 268. l.

⁴ 1794-ben, mikor a magyar kereskedők csak Ausztriában eladott áruik után akarnak vámot fizetni, az el nem adottat vámmentesen akarják visszahozni, Izdenczy köv.-en pártolja a Directorium in Cameralibus et publico-politicis kedvező nézetét: „Es ist hier um Handelsleute zu thun, die vielleicht in hung. Erbländern mehr kontribuiren, als in deutschen, weil in ersteren alle öffentliche Lasten die Bauern und den Bürgerstand treffen..“ Staatsrat 695/1794.

tományokkal egyenlő mértékben előmozdítsa, ha a nemesség hajlandó volna a tartományokhoz képest egyenlő mértékűre felemelni az adót. Azonban a hivatalok erre csak az országgyűlést tartották illetékesnek s ezen meg is bukott a terv⁵ s mikor a magyar-erdélyi kancellária 1785. június 30-án különböző javaslatokat terjeszt elő a magyar ipar fejlesztésére vonatkozólag, II. József sajátkezűleg írja az aktára a resolutio tervezet tizedik pontjához: „In so lange nicht Hungarn in eine proportionirte Gleichheit mit den übrigen Erbländern gesetzt wird, kann daselbst keine Manufaktur ab aerario unterstützt werden, welche den übrigen erbländischen Provinzen am Nahrungsstande Abbruch thut, weil in Hungarn die Lebensmittel viel wohlfeiler sind. Jedoch bleibt einer jeden Grundherrschaft unbenommen auf eigene Unkosten dergleichen Fabriken anzulegen.“⁶ — Természetes, hogy ilyen körülmények között a kormánytámogatásban részesülő osztrák gyárakkal szemben az újonnan alakuló magyar gyárak helyzete teljesen kilátástalan volt, főleg 1786. augusztus 1-e után, amikor az osztrák gyártmányok s árúk teljesen vámmentesen jöhettek Magyarországra és Erdélybe.⁷ A rendelkezést ugyanaz a gondolkodás sugallta, mint a fenti rezolúciót, mint Eger államtanácsos egy későbbi nyilatkozatából kiderül.⁸

II. Lipót visszaállítja az alkotmányos állapotokat, azonban ő maga elődje ügyeinek likvidálása s a belső rend helyreállítása mellett nem ér egyelőre rá iparügyekkel foglalkozni s így az államtanácsban dőlnek el az ügyek, ahol II. József szigorú iránya tovább tart a koronás király rövid uralkodása nagyobb részében s ennek tanúsága az is, hogy pl. Puthon János Keresztélynek, a sasvári gyár tulajdonosának, gyára számára élvezett kedvezményét csupán csak azért hagyja meg az államtanács többsége Eger javaslata alapján, mert már 1753. márc. 10-én kapott privilégiuma biztosítja a schwechati gyárral egyenlő kezelését, de Eger is hozzáteszi, hogy ezt csak ennek az *egy* gyárnak adják meg s ez nem terjeszthető ki

⁵ Hóman—Szekfű: Magyar történet VI. kötet 357—358. ll.

⁶ 2717/1785. Staatsrat. Hivatkozik az aktára odavetőleg már I. *Slokar*: Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I. Wien, 1914. 7. l.

⁷ Sr. k. k. Majestät Joseph des zweyten politisohe Gesetze und Verordnungen für die deutschen, boemischen und galizischen Erblaender VI. kötet (1786) 295—296. ll. Nro 422. 1786. július 14-i rendelet. V. ö. még *Rudolf Sieghart*: Zolltrennung und Zolleinheit. 20. l.

⁸ V. ö. Staatsrat 1154/1793. aktában Eger votumának következő részét: „der Nachlass dieser Gebühren im Jahre 786, folglich zu Zeit geschehen ist, wo man die Absicht halbe, durch ein neues Steuersystem eine Ausgleichung der auf Grund und Boden haftenden Lasten den hung. und deutschen Erbländen zu Stande zu bringen, folglich diese Länder zum wechselseitige Vortheile unter sich zu zu verbrudern, diese Absicht jedoch ... so ganz und gar vereitelt worden ist...“

a többi magyar gyárra is,⁹ míg Reischach még ez ellen az egy kivétel ellen is tiltakozik.

Csak II. Lipót uralkodása végén kezdenek olyan jelek mutatkozni,¹⁰ melyekből bizonyos fokú irányváltásra lehet következtetni, de ekkor már a királytól indul ki a kezdemény. Ez a fordulat I. Ferenc korában kapott határozottabb körvonalakat. A gyárschematizmusok összeírását^{10a}) Magyarországon is elrendelik azzal a céllal, hogy minden módot és megoldási lehetőséget terjesszenek elő, amivel a magyarországi ipar fejlődése előmozdítható,¹¹ s ha az összeírásoknak a háborúk miatt nem is vehették hasznát,¹² a Magyarországgal törődés első jelének, a mostohagyermekként kezelés némi enyhülésének foghatjuk fel a rendeletet. Ugyanilyen szellem hatotta át a Directorium in publico-politicis et in camera-libus felállítását elrendelő kéziratot is,¹³ s nyíltan ki is mondja az uralkodó, hogy a magyar tanácsosokat szavazati joggal azért ruházta fel s tette kötelességükké a tartománybeli ügyek tárgyalásán való jelenlétet, hogy tevékeny közreműködésük által pontos ismereteik legyenek a dolgokról. Ez a nyílt ügyvitel a király szerint „ist wohl gewiss das unverkennbareste Zeugniss Meiner aufrichtigen Gesinnungen die bey den Staenden Meiner hungarischen und siebenbuergischen Erblände die dankvollsten Empfindungen erwecken, denselben volle Beruhigung geben und das wechselseitige Zutrauen einfließen sollten.“¹⁴ — A magyar alkotmány visszaállítása óta állandóan folyt II. József erőszakos intézke-

⁹ Staatsrat 3478/1790. „Ohnedem ist es hier nur um die Begünstigung dieser einzigen hung. Fabrik zu thun, welche Begünstigung mithin sich nicht auf das allgemeine hung. Fabrik — und Manufakturwesen, dem eine neue sistemässige Zollregulirung mit Rücksicht auf die deutschen Erblanden bevorsteht, derzeit zu erstrecken hat.“

¹⁰ Staatsrat 2526/1792.

^{10a}) Sr. k. k. Majestät Franz des ersten politische Gesetze- und Verordnungen für die deutschen, boemischen und gallizischen Erbländer I. kötet. (1792 dec.-ig) Wien, 1793. 99—102. ll. 1792. jún. 2-i rendelet.

¹¹ Hofkammerarchiv (ezután csak H. K. A.-val jelölve) Ung. Kameral Akten Fasc. 7. Subdivisio 2da 1794. dec. 19-i aktacsomóban hivatkozás az 1793. máj. 3-i 14644. sz. htt. rendeletra.

¹² H. K. A. Ung. Kam. Akten Fasc. 7. Subd. 2da 1797. okt. 16-i dátum alatt a magy. udv. kanc. 1797. okt. 6-i jegyzéke, mellyel felküldi a fiumei kormányzóság gyárkimutatásait s ugyanott Kempelen Károly kamarai tanácsos ezzel kapcsolatos előterjesztése.

A gyárschematizmusok olyan gyárjelentések voltak, melyeket az egyes gyárosoktól kitöltött kérdőívek alapján állítottak össze a hatóságok. A kérdőívekben felvilágosítást kértek arról, mit milyen mennyiségben készít a gyár, honnan veszi a nyersanyagot, mennyi és milyen értékű évi termelése, szállítja-e és mennyit külföldre, végül hány hazai és hány külföldi munkást foglalkoztat s mit vél célszerűnek a gyárpar fellendítésére.

¹³ Staatsrat 5421/1792., kiadva az idézett törvénygyűjtemény I. k. 252. lapján 1792. nov. 13-i kézirat.

¹⁴ Ugyanott.

déseinek likvidálása és helyrehozása. Azonban II. Lipót korai halála után a munka befejeződni nem tudott és így I. Ferenc uralkodása idejére maradt az utolsó, még elintézetlen kérdés, a vámügy rendezése. Már 1790-ben szó volt egy, Magyarország számára kidolgozandó új vámtarifáról,¹⁵ azonban csak 1793-ban hallatszottak újból hangok az államtanácsban a Magyarország és Ausztria között visszaállítandó vámvonalat illetően.¹⁶ Izdenczy József veti fel a problémát egy konkrét eset kapcsán s az 1790. január 28-iki rescriptum repositorium alapján kívánja a vámvonal visszaállítását Magyarország és Ausztria között, hogy ezáltal a kincstár ne legyen kénytelen az évi 250.000 frt.-ot fizetni a magyar camelalénak, amit kártalanításként adott s hozzáteszi, — az ő gondolkodására jellemzően: „Si placere Commoda, placeant et Incommoda, ex eodem Rescripto Repositoio dimanantia.“ Eger nagy vonakodva ugyan, de csatlakozik Izdenczy véleményéhez és, bár Reischach élesen szembehelyezkedik az ő álláspontjukkal, a király Eger szerint dönt s igen valószínű, hogy ennek a március 24-iki döntésnek lett kifolyása az 1793. ápr. 12-i kézirat, mely újból vám alá veti az Ausztriából Magyarországra és Erdélybe menő árukat.¹⁷

Ezek a rendelkezések — nézetünk szerint — kiindulópontjai a bécsi kormány iparpolitikája enyhébb irányzatának. A magyar gyárosok és iparosok, ha üzemük számára gyárendélyt,¹⁸ vagy gyárprivilegiumot, ú. n. Landesfabriks privilegiumot kérnek,¹⁹ vagy ha arra a kegyre pályáznak, hogy a császári címert kiakaszthassák üzemükre és használhassák pecsétjükön,²⁰ minden nehézség nélkül megkapják, ha megfelelnek ugyanazoknak a feltételeknek, amiket a tartománybeli gyárak számára szabtak. Mindezek az esetek azonban nem alkalmasak arra, hogy a bécsi kormány politikájának irányváltozását szemlélhessük rajtuk, mert tisztán belső viszonylatokat érintve, a tartományok iparára semmi hatással sem voltak. Ott kell tehát vizsgálnunk, ahol a tartományok érdekei is számba jönnek, esetleg az eddigi helyzettel szemben kevésbé előnyösbe jutnak a magyarokra kedvező döntés miatt. Így hát a magyar kereskedőkkel, a tartományokban lerakatot állítani szándékozó gyárosokkal, (ez a privilegiált gyárak egyik joga volt), a vámkedvezést kérő gyárakkal szemben tanúsított magatartást kell szemügyre vennünk.

1794-ben a magyar kereskedők panaszkodnak amiatt, hogy Ausztriá-

¹⁵ Staatsrat 3478/1790.

¹⁶ Staatsrat 1154/1793.

¹⁷ Idézett törvénygyűjtemény II. k. 146. l.

¹⁸ Pl. Staatsrat 1553/1795.

¹⁹ Staatsrat 1099/1798, 1/1794, 924/803.

²⁰ Pl. Staatsrat 5415/1799, 959/1800. 3805/1802. stb.

ba vásárra vitt árúik után vámot szednek, tekintet nélkül arra, hogy eladták-e azokat vagy sem s így az eladatlan árú után kettős vámot fizetnek, míg az osztrák kereskedők Magyarországra jöve, csak eladott árúik után rónak le vámot, az eladatlant vámentesen vihetik vissza. A Directorium in publico-politicis et in cameralibusban többségi szavazatot kap az osztrák kereskedőkével azonos engedély megadása, mivel „Die hungarischen Länder, als die nächsten angränzenden und im Kommerz mit den übrigen Erbländern am meisten verbundenen Provinzen eine besondere Rücksicht und Ausnahme verdienen.“²¹ Az államtanács elfogadja a Directorium kedvező előterjesztését Izdenczy kedvező votuma után.²² Még ennél az esetnél nem helyezkedett a Directorium egységesen az enyhébb álláspontra és például Hertelli, a referens igen éles magyarelles álláspontot foglal el. Ezzel szemben két évvel később már, 1796-ban, mikor a soproni cukorfinomító kéri, hogy a tőle készített cukorlisztet és szirupot éppúgy vámentesen engedjék ki a tartományokba, ahogyan az osztrákok hasonló gyártmányai illetékmentesen jönnek Magyarországra és Erdélybe, már minden nehézség nélkül megadják az engedélyt, a két ország közötti viszonyosságra való hivatkozással.²³ Teljesen hasonló a helyzet 1797-ben Puthon János Keresztély esetében, aki a tartományokba felvétel, vagy szövés végett kivitt pamutfonál számára ki- és vissza vámentességet kér. Az ilyen esetekre ugyan már az 1788-as vámrendelkezés 40. §-a megszabta a vámentességet, de azért a Directorium hangsúlyozza a két országra vonatkozó reciprocitást is.²⁴

²¹ H. K. A. Ung. Kommerz. Akten Fasc. Nro 40. 5 ex Martio 794. 1794. febr. 7-i akta, sub dato március 7.

²² Staatsrat 695/1794.

²³ H. K. A. Ung. Kam. Akten Fasc. Nro 18. Subdiv. 1ma. 225. ex Junio 796. (jun. 16.) a Directorium május 19-i előterjesztése s benne a következő rész: „...so findet das gehorsamste Directorium der Billigkeit angemessen, dass diese Befreyung auch Reciproce wenn nähmlich der in Odenburg raffinirte Zucker und Syrup nach den deutschen Erbländern geführt wird, um so mehr allergnädigt eingestanden werden möge, als sonst, wenn nur die deutschen und böhmischen Zucker in Hungarn frey gelassen, die hung. raffinirten Zucker aber in den deutschen Erbländer wiederholten Consumo Verzollung unterzogen werden wollten, die Oedenburger Raffinerie ausser allen Gleichgewichte und ebenmässigen Verhältniss gegen die N. Ö. und böhmischen Raffinerien gesetzt, und in den vortheilhaften Absatz ihrer Erzeugnisse in den letzteren Provinzen nicht wenig gehemmet würde.“ (Aláhuzás tőlem.)

²⁴ H. K. A. Ung. Kameral Akten Fasc. Nro 18. Subdiv. 1ma 6082/291. ex Febr. 797. (febr. 16.) Az állami főkönyvelőség magyar-erdélyi szakosztályának kedvező jelentése után (1797. jan. 16.), a Párniczkytól fogalmazott és Semseytől aláírt votumban a kedvezés megadását „das Reciprocum zwischen Erb- und Erbland gelten zu lassen, nicht mehr als willig ist, besonders da es hier bloss um Unterstützung des Nahrungs-Erwerbes zu thun kömmt.“ — V. ö. még ugyanebben a fasciculusban Verhovszky Mihály kérését és hasonló elintézését 245. ex Sept. 800. (szept. 23.)

Azonban minden újabb esetben, ahol tehát előzmény, kialakult gyakorlat nincs, a viszonosság érvényesítését illetőleg mindig újból felmerülnek a tartományok érdekeit féltő aggályok és több alkalommal az alkotmányos gondolkodású referensek, előbb Herberstein Moltke József gróf, majd Dürfeld udvari tanácsosok referátuma dönti el a magyarországi kérvényező javára az ügyet az alsóbb osztrák hatóságok kicsinyes irigységével szemben, mert a referens véleményét legtöbb esetben magáévá teszi a Directorium, majd a helyébe lépő Finanz und Kommerzhofstelle, bár — mint lejjebb látni fogjuk — még ez a két tanácsos sem volt képes tárgyilagosan szemlélni a két ország viszonyát. Így, amikor Serviére János, Frankfurt a. M.-ből bevándorolt gyáros, illatszergyárat akart létesíteni Pozsonyban és ezzel kapcsolatban lerakatállítási engedélyt kér Bécsre, a bécsi Stadthauptmann, a gyárfelügyelőség s a bécsi magisztrátus minden erővel tiltakoznak az engedély megadása ellen és a bécsi illatszerkészítők és kereskedők megélhetését féltik az új lerakattól,²⁵ s ugyanezek a siralmak és ellenvetések ismétlődnek Österreicher József dr. esetében, aki Sopronban saját gyárában készített üvegáruit és bécsi laboratóriumában készített nyersüvegét akarja bécsi lerakatában árúsíttatni;^{26a} de mindkét alkalommal Herberstein Moltke előterjesztését fogadja el az államtanácson keresztül a király²⁶ s így a viszonosság elve nem szenved csorbát.

Mármost ezeket az eredményeket látva s az üntig ismételt viszonosság eszméjét folyton olvasva az aktákban, fel kell merülnie annak a kérdésnek, vajon tényleg eltűnt-e Bécs gondolkodásából a Magyarország másodrangúságáról szóló előítélet? Elhitték tényleg a magyar részről hangoztatott érvet, hogy nem viselünk kisebb terheket Ausztriánál? Vajon a viszonosság hirdetése tényleg annyit jelent-e, hogy a kormányzat nem törődve az alsóbb hatóságok siralmaival, teljesen egyenlő mértékkel mér magyarnak, osztráknak? Mindhárom kérdésre egy lehet csak a feleletünk: nem! A bécsi kormány semmit sem felejtett. Hogyha nem csak a külső eredményeket nézzük, hanem megpróbálunk az intézkedések mozgató okaihoz eljutni, megvizsgáljuk, milyenek

²⁵ H. K. A. N. Ö. Kommerz Akten Fasc. Nro 71. 43. ex Majo 796. (máj. 25.). A bécsi Stadthauptmannschaft 1796. ápr. 30-i előterjesztése és utána az alsóausztriai kormányzóság 1796. máj. 13-i jelentése.

^{26a} H. K. A. N. Ö. Kommerz Akten Fasc. Nro 71. 1. ex Nov. 802. (nov. 2.). Az alsóausztriai kormányzóság 1802. okt. 5-i jelentése.

²⁶ Serviére esetére v. ö. Staatsrat 2159/1796, Österreichére a H. K. A. N. Ö. Kommerz. Fasc. Nro 71. 1. ex Nov. 802. aktacsomóban Herberstein Moltke előterjesztés fogalmazványát és 20. ex Aug. 803-at, ahol már a lerakat engedélyezéséről van szó s az 1802. nov. 2-i engedély másolata szintén ez akták között van.

is voltak az intézkedések a maguk nyersségében, ha lehántjuk róluk a szép szavak ezüstpapirosát, lényegesen eltérő eredményekre juthatunk, mint hogyha csupán a fenti külsőlegesen módon nézzük az adatokat.

Már a fenti esetekben is szembeűnhetett, hogy a kedvező elintézés mellett milyen erős volt a minden viszonzosságot kizáró, elutasító felfogás. 1793-ban Gebrecht Frigyes kassai kalaposmester nyúlszörkalapgyárára kért különféle kedvezésekkel kapcsolatban fölmerült az osztrák árúk vámkötelezettsége újbóli bevezetésének gondolata az államtanácsban.²⁷ Reichach élesen tiltakozik már az eszme ellen is, mivel ő nem akarja a magyar tartományokat kedvezményben részesíteni, „da derley Manufacta meistens zum Gebrauch einer solchen Classe von Leuten dienen, die der Contribution nicht unterstehen“ s a tartományok iparára, mely a háborús viszonyok miatt amúgy is igen megcsappant, a vámmentesség megszüntetése nagyon kellemetlenül hatna. — A tartományok érdekei miatt való aggodalom s a nemesi adómentesség okai az ellenkezésnek s ez jut még élesebben kifejezésre 1794-ben a magyar kereskedőknek eladatlan árúik vámmentességére vonatkozó kérésével kapcsolatban.²⁸ Már feljebb érintettük Hertelli udv. tanácsos, a referens magyarelles álláspontját, aki ezt a kérést megadhatatlannak találja, „weil die ungarischen Länder wegen ihrer besonderen Verfassung eben so, wie Tyrol, Vorderoesterreich, die Niederlande, und die österreichische Lombardie, in Absicht auf das Zollwesen gewissermassen als auswärtige Länder betrachtet und daher auch alle fremden Waaren die aus diesen getrennten Provinzen in die übrigen gelangen, so behandelt werden, als ob sie unmittelbar aus dem Auslande gekommen wären“²⁹ s ha az engedélyt megadnák, akkor a tartományok olyan terheket viselő lakossága, amik alól a magyarok s a többi országok lakói mentesek, újabb nyomást volna kénytelen elszenvedni. Még 1802-ben is, a viszonzosság elvének töretlen érvényesülése idején is egy lerakati engedélykéréssel kapcsolatban az alsóausztriai kormányzóság tekintve, hogy „hierüber bestehet noch keineswegs ein ordentliches Gesetz, vielmehr wird Hungarn als Ausland betrachtet“ nem tudja Magyarországgal szemben az eljárást.³⁰ Az utóbbi esetben Herberstein v. Moltke ugyan kioktatja a kormányzóságot, hogy Magyarország kereskedelmi és vámügyi szempontból nem tekinthető külföldnek, csupán

²⁷ 1154/1793. Staatsrat.

²⁸ H. K. A. Ung. Kommerz Fasc. Nro 40. 5. ex Martio 794. A Directorium 1794. febr. 7-i előterjesztése.

²⁹ Aláhuzás tőlem.

³⁰ H. K. A. N. Ö. Kommerz. Fasc. Nro 71. 1. ex Nov. 802. Az alsóausztriai kormányzóság 1802. okt. 5-i jelentése.

az az eltérés, hogy saját, „de nagyon kedvező vámtarifája“ van,³¹ ami mutatja, hogy a külön elbánás elve osztrák-magyar kereskedelmi viszonylatokban *conditio sine qua non* volt számára s így a magyar szemlélőnek, aki az osztrák árúk magyarországi beviteli vámját hasonlítja össze a magyar árúk osztrák beviteli vámjával, méltán terhesnek feltűnő vámtételeket Herberstein v. Moltke nyugodtan mondhatta kedvezőknek, mivel ő meg összehasonlításában a magyar árúk ausztriai beviteli vámját, a külföldről Ausztriába irányított árukéval veti össze, amelynek csak egy kis hányadát fizette a magyar exportőr, tehát Magyarország a közjogi egyenjogúságból követelhető egyenlő vámok helyett — mai szóval — legtöbb kedvezést élvező ország volt az osztrák bevitelnél.

Ugyanis az 1795. nov. 1-től érvényben levő új vámtarifának az osztrák cikkekre vonatkozó tételei az 1754-es tarifa alapján készültek³² s így természetesen hátrányosak voltak a magyar ipar számára, ami rögtön kiderül, hogyha csupán csak a magyar és osztrák beviteli (*consumo*) vámtételeket vetjük össze, ahol a legélesebb volt az eltérés, mivel a magyar árúk osztrák *consumo*jára továbbra is érvényesek maradtak az 1788-as tarifa tételei.³³ A két ország eltérő kezelését mi sem igazolja jobban, mint az, hogy míg a selyemszalag osztrák *consumo*ja fontonként 2 frt. 30 kr. volt, addig az osztrák kereskedő Magyarországon csak 18 kr.-t fizetett. A kötött pamutárúk után Ausztriába bevitelnél (Magyarországból) mázsánként 20 frt. volt a vám, míg az osztrák kereskedő ha mihozzánk hozta, csupán 1 frt. illetéket fizetett. Ama árúk, pl. fonalak bevitelét, melyekre az osztrák iparnak szüksége volt, szabaddá tették s ennek megfelelően magas magyarországi *consumo*t róttak rá. (5 frt.-ot mázsánként a fonálra.) [Egyéb adatokra l. a mellékelt táblázatot.] Az új vámtarifa tehát távolról sem szüntette meg a két ország között eddig fennállott különbségeket, mint az ember a szép frázisokat tartalmazó rendeletek után várhatta volna, hanem továbbra is megmaradt az osztrák ipar kedvezményezett helyzete, ha a II. József-korabeli teljes kiszolgáltatottság meg is szűnt. Igen jól jellemzi a vámpolitikát egy konkrét eset is.³⁴ Verhovszky Mihály skalici szövetyáros 1800-ban kérte egészségypjú áruí osztrák *consumo*já-

³¹ Ugyanott Herberstein Moltke 1802. nov. 2-i előterjesztése.

³² H. K. A. Ung. Kameral Akten Fasc. Nro 7. Subdiv. 2da 1793. júl. 5-i dátum alatti akták.

³³ Az új vámtarifára H. K. A. Ung. Kam. Akten Fasc. Nro 18. Subdiv. 1ma 219. ex Oct. 795. — Ugyanitt található a tarifa egy nyomtatott példánya s ebben a „Vorerinnerungen“ VI. pontja szól az 1788-as tarifa további érvényességéről — Az 1788-as vámszabályzat kiadva az id. törvénygyűjtemény II. József korabeli része VIII. k. 1. s. köv. lapjain.

³⁴ H. K. A. Ung. Kam. Akten Fasc. Nro 18. Subdiv. 1ma 245. ex Sept. 800. (1800. máj. 14-i jelentés.).

Néhány magyar és osztrák cikk beviteli vámja 1795-ben
az 1795-ös és az 1788-as vámtarifák alapján.

Áru neve	Osztrák beviteli (consumo) vám (1788-as tar. sz.)			Magyar beviteli (consumo) vám					
				Ausztriából			Gallciából		
	Fr.	Kr.	pf.	Fr.	Kr.	pf.	Fr.	Kr.	pf.
Szalagok, selyemből, síma, virágos, csikozott, arannyal, ezüsttel kevert különbség nélkül fontonként	2	30	—	—	18	—	—	18	—
— flór- és gubóselyemből, kölni- és lenszalag fontonként	—	36	—	—	9	—	—	9	—
— harász és gyapjúszalagok és kötők fontonként	—	12	—	—	3	—	—	3	—
— közönséges len és cérnaszalagok, fehér, színes és finoman kikészített köpperszalag fontonként	—	10	—	—	2	—	—	2	—
— szalmaszalag érték szerint forintonként	—	36	—	—	3	—	—	2	—
Barchend fehéren zsinórozott, mintás, pikébarchend, vagy ú. n. piqué fontonként	—	22	2	—	6	3	—	6	3
— ágynemű és bélésbarchend, pamutbarchend, fehér, mintás, csikozott, színes molton 1 font	—	7	2	—	2	1	—	2	1
Pamutárúk kötött főkötők, kesztyűk, harisnyák és hasonlók 1 mázsa	20	—	—	1	—	—	1	—	—
— muszlin, síma, színnyomásos, festett és kivarrott, arannyal, ezüsttel beszótt, madripast, ... fontonként	—	36	—	—	11	—	—	11	—
— Cicz- és egészkatun, fehér és nyomott s hasonlók fontonként	—	21	—	—	6	1	—	6	1
— félkatun, nyomott és fehér, közönséges borskendő, félpamut és félvászon árúk fontonként	—	12	—	—	4	—	—	4	—
— félpamut és felselyem árúk és szövetek fontonként	—	36	—	—	11	—	—	11	—
— Bombasin, Nankin és ú. n. Kitai fontonként	—	21	—	—	6	1	—	6	1
Ceruza tucatonként	—	3	—	—	—	1	—	—	1
Plüss fontonként	—	36	—	—	11	—	—	11	—
Flórárúk síma és selyemkrepon fontonként	1	06	—	—	20	—	—	20	—
— hullámozott (gekrauste) 1 font	1	36	—	—	29	—	—	29	—
— pamutflór 1 font	—	12	—	—	4	—	—	4	—
Fonulak gyapjú, vagy kattun fehér mázsánként	v á m	m e n t e s	5	—	—	—	5	—	—
Fonálárúk selyemszállal cérnázva, hárszappamut 1 q.	v á m	m e n t e s	5	—	—	—	5	—	—
Hajpor mázsánként	1	12	—	—	36	—	—	22	—
Kalapok kasztorkalap 1 drb.	—	06	—	—	9	—	—	9	—
Lenárúk kötött és szövöttek minden fajta fontonként	—	36	—	1	—	—	1	—	—
Vászon csepüből, kikészített és kikészítetlen, szalmazsák és pecsétvászon mázsánként	2	—	—	—	21	2	—	21	2
— zsákvászon mázsánként	2	30	—	—	45	—	—	45	—

Áru neve	Osztrák beviteli (consumo) vám (1788-as tar. sz.)			Magyar beviteli (consumo) vám								
				Ausztriából			Galiciából					
	Frt.	Kr.	pf.	Frt.	Kr.	pf.	Frt.	Kr.	pf.			
— tolleiba, különféle ágyneművászon mázsánként	5	—	—	1	30	—	1	30	—			
Likőr, rozsolis 1 Maass	—	4	2	—	3	—	—	3	—			
Majolikaedény érték szerint forintonként	—	3	—	—	—	3	—	—	1			
Cipőárúk (posztócsizma is) érték szerint forintonként	—	2	2	—	3	—	—	2	—			
Selyemárúk: síma, pikézett, csíkozott szövetek, damasztok síma, bársony, selyem szűnyogháló, selyemharisnya, kesztyű, főkötő, stb. fontonként	1	48	—	—	33	—	—	33	—			
— félselyemszövetek, stb. fontonként	—	36	—	—	11	—	—	11	—			
— flór- és gubóselyem kesztyűk, főkötők, harisnyák, stb. fontonként	1	12	—	—	22	—	—	22	—			
Szappan közönséges mázsánként	—	20	—	—	40	—	—	24	—			
Kötélárúk: kenderkötelek mázsánként	—	30	—	—	18	—	—	18	—			
— spárga s egyéb kötélárúk q-ként	2	—	—	—	36	—	—	36	—			
— kikészített mázsánként	4	—	—	1	12	—	1	12	—			
Cukor	—	—	—	v	á	m	m	e	n	t	e	s

nak leszállítását. Eredetileg, az 1788-as tarifa alapján a 2 frt. becslésár 3%-a volt a magyar consumo, tehát fontonként 4 kr., az osztrák viszont, a magyar árúk után 2 frt. becslésár és 10% mellett 12 kr. fontonként. Tekintve, hogy az osztrák gyárosok sokallták a magyar consumot, 1797. március 23-án kelt rendeletben leszállítják a magyar consumot 4 kr.-ról 2 kr.-ra, míg az osztrák megmaradt. Most azután Verhovszky kérésével kapcsolatban a „reciprocitás“ és méltányosság alapján 12 kr.-ról 6 kr.-ra szállítják le az osztrák consumot, tehát szintén a régi felére, de ügyelve arra, hogy a korábbi vámkülönbözet azért megmaradjon, a viszonyosság nagyobb dicsőségére. Viszont azzal sem nagyon törődtek, hogy tud-e élni a magyar gyáros emellett, a mérséklés ellenére is a régi osztrák consumonál is magasabb vám mellett, mikor az osztrák gyárosoknak éppen azért szállították le az illetéket, mert panaszkodtak, hogy ilyen tételek mellett ráfizetnek a termelésre.

Mialatt a királyi rendeletek a magyar ipar fellendítését hirdetik, egy illavai vászonkészítőtől kért lerakati engedélyt csak Magyarországra adják meg az államtanácsban³⁵ azzal a világos célzattal, hogy így ne zavarhassa az osztrák üzemek cirkulusait s míg Dr. Österreichernek találmányára, hogy szén segítségével készít üveget, privilégiumot adnak,³⁶

³⁵ Staatsrat 1099/1798.

³⁶ Staatsrat 2452/1800. és H. K. A. N. Ö. Kommerz Akten Fasc. Nro 72. 2. ex Febr. 800. (febr. 12.), 31. ex Apr. 200. (ápr. 29.), 32. ex Martio 801. (márc. 24.), 29. ex Junio 801. (jun. 3.) számok alatti aktákat.

soproni gyárát is felruházzák kedvezéssel,³⁷ méltányolva s hangsúlyozva a szénhasználat (fa helyett) nagy fontosságát, már olcsó szénre irányuló kérése elintézését addig húzták különféle ürügyek alatt, míg a gyár olcsó szén híján tönkremegy.³⁸

Már följebb láttuk, hogy a gazdaságpolitika központi szervében a szelídebb irányzat képviselője Herberstein v. Moltke gróf sem tudta belátni, hogy éppen a vámintézkedések miatt, Magyarország sokkal kedvezőtlenebb helyzetben van Ausztriánál. Ez a belátáshiány még sokkal élesebben domborodik ki a magyar rendek 1802. évi kereskedelmi operátumának sorsát nézve az osztrák hatóságoknál. Az operátum keletkezésének és teljes sorsának tárgyunk keretein kívül eső tárgyalását melőzve, csak a következőket emeljük ki: A rendek főkövetelése az volt, hogy főkiviteli cikkeinket, a gabonát, bort és vágómarhát szabadon vihesük ki a külföldre s vagy szüntessék meg a magyar-osztrák vámvonalat, vagy szállítsák le a vámokat, kössenek szerződést s ezáltal tegyék lehetővé az osztrák iparcikkek fokozottabb magyarországi felvételét, amit eddig a korlátozott árúcikkkivitel s a vámintézkedések akadályoztak.³⁹ A Kommerzhofstelle még mielőtt tárgyalná az ügyet, bekéri az alsóausztriai rendek, az alsóausztriai kormány véleményét s az egyesített udv. kancellária nézetét.

Az alsóausztriai rendek azonnal azzal hozakodnak elő, hogy a magyar és osztrák bor egyenlő vámkezelés alá nem vonható, mert az osztrákok összehasonlíthatatlanul magasabb adóterhei mellett, „wie man zu vermuthen Grund hat“ (sic!), mindig magasabb árat kell elérni az osztrák borért s annál inkább tekintettel kell lenni az osztrák szőlőművelő érdekeire, mert ama terhek kombinálása után, melyekben Magyarországnak és Ausztriának része van, s a nyerstermények elhelyezéséből Magyarországra háramló nagy haszon számbavétele mellett „eine Pacification der beyden Länder nicht denkbar ist.“ Éppen ezért kérik az 1775-ös rendelkezés további fenntartását.⁴⁰

Az alsóausztriai kormány, amely pedig a lerakati engedélyek tekin-

³⁷ Staatsrat 4126/1803.

³⁸ Staatsrat 1180/1802. és H. K. A. Ung. Kommerz Akten Fasc. Nro 43. 14. ex Martio 808. alatti aktákat, továbbá Staatsrat 3399/1804, 4151/1805. és még Ung. Kommerz Akten Fasc. Nro 43. 3. ex Aug. 806. alatti aktákat.

³⁹ H. K. A. Ung. Kommerz Akten Fasc. Nro 30. 8. ex Martio 803. A rendek 1802. jul. 15-i felterjesztésének másolatából. — Az 1802-es operátumra és sorsára v. ö. még Sieghart: i. m. 29—32. lapjait.

⁴⁰ H. K. A. Ung. Kommerz. Akten Fasc. Nro 30. 14.856/2246. szám. 6. ex Nov. 803. Az alsóausztriai rendek 1803. aug. 11-i véleménye.

tetében egészen szabadelvűnek bizonyult,⁴¹ jelentésében⁴² szintén mereven elutasítja az egyenlő vámelbánás elvét. Hosszasan fejtegeti, mennyire szükséges a gabonaárak megfelelő alakulása Ausztria, főleg Bécs számára és nagy előadást tart arról, hogy egy jól rendezett állam java nem az, hogy a lakosok egy osztálya mértékfölötti jóléthez jusson; „nicht der übermässige Wohlstand einer Klasse von Staatsbürgern, sondern der verhältnissmässige Wohlstand aller Klassen scheint das Glück eines Staats auszumachen.“ Éppen ezért a magyar termények egyrészt vámbeli egyenlővé tétele az osztrákkal, másrészt szabad kivitele a külföldre, szóval a tilalmak rendszerének megszüntetése, az egész állam java ellen volna s az iparos osztályt is igen érzékenyen érintené a szabad kivitel folytán előálló élelmiszerdrágulás, ezért rendkívül fontos az osztrák tartományok, főleg Alsóausztria és Bécs számára, hogy a gabonakivitel engedélyezésében állandóan tekintettel legyenek rájuk és a kivitelt csak akkor engedjék meg, ha a gabonaárak Magyarországon és Ausztriában a lehetőséghez képest egyenlő viszonyba hozhatók az állampolgárok különböző osztályainak vagyoni erejével.

Az egyesített udvari kancellária abból indul ki,⁴³ hogy amíg Magyarország oly lényeges alkotórésze a monarchiának, a kereskedelem-politikai intézkedéseket nem intézhetik egyoldalú szempontok szerint, hanem csak az egészszel kapcsolatban, tekintetüket a közjóra irányítva, főleg, ha első életszükségleti cikkekről van szó, mindaddig, míg Magyarország alkotmánya és viszonyai oly lényegesen különböznek az osztrák tartományokéitól. Igen erősen hangsúlyozzák, hogy Magyarországból látják el néha nemcsak Alsóausztriát és Bécset, hanem olykor a belsőausztriai tartományok legnagyobb részét is és így a kivitelnél e szükségleteire s a megfelelően alacsony árakra is tekintettel kell lennie. „Theile und Glieder des nämlichen Staates, müssen zur allgemeinen Haushaltung gemeinschaftlich mitwirken, ihr Interesse hie und da nicht isolirt betrachten, sondern zum gemeinschaftlichen Wohl und zur Aufrechterhaltung des billigen Gleichgewichts in den nothwendigsten Bedürfnissen, nach Kräften beitragen.“ A borkivitelnél eme általános alapelvek mellett még a két ország alkotmányának különbözőségét is gátló oknak tartják, de tekintve, hogy az osztrák bor jelenleg a belföldi piacon is elhelyezhető, az 1755-ös rendelkezést annyiban lehetne megváltoztatni, hogy megengedik a magyar bor kivitelét anélkül, hogy ugyanannyi osztrák bort kel-

⁴¹ V. ö. pl. u. o. N. Ö. Kommerz. Fasc. Nro 145. 3. ex. Jan. 805. (jan. 7.) Az alsóausztriai kormány 1804. aug. 28-i véleményét.

⁴² U. o. Ung. Kommerz. Fasc. Nro 30. 6. ex Nov. 803. alatt 17.398/2573., az alsóausztriai kormány 1803 szept. 9-i jelentése.

⁴³ U. o. a Verein. Hofkanzley okt. 12-i véleménye.

lene kivinni, de csak azzal a fenntartással, hogy ha megváltoznának a viszonyok, újból visszaállítanák a régi állapotot.

Ilyen előzmények után került a magyar rendek elaborátuma a Finanz- und Kommerzhofstelle elé. Herberstein v. Moltke, az ügy referense igen terjedelmes előterjesztést készített.⁴⁴ Az általános részben abból indul ki, hogy a kérdés tárgyalásában a szempont az legyen, hogy a monarchia két részét még szorosabban egymáshoz fűzzék s az „egész állam” egészséges életműködését előmozdítsák. Kijelenti, hogy mindenféle produkció jutalmat érdemel és buzdításnak szabadabb, jobb elhelyezési lehetőséget s amellet a „Verbrüderung der Länder fordert den gegenseitigen Verkehr versehen mit gleichen Rechten, entfernt von allen Hindernissen und Belegungen.“ Legfontosabb a termények külföldi elhelyezése, mert ez a kereskedelem legalkalmasabb a territoriális állam számára, mivel az ebből származó nyereség a népesség legnagyobb részét érinti. Azonban ebből még nem következik, — okoskodik tovább a referens — hogy a leg-egyszerűbb termények, amelyek már magukban véve is tökéletesen készek, egyenlő elbánásban részesüljenek a további kikészítésre szorulókkal. Nem következik a fenti elvekből még az, hogy az államnak az a része, melyen az állambevételek nyugosznak s ahol teherviselés tekintetében kivétel nincs, teljesen egyenlő elbánásban részesüljön az államtestnek azzal a részével, melynek termelésére kisebb teher nehezedik s ahol a föld és birtok legnagyobb része még csak a legkisebb mértékben sem vesz részt a terhek viselésében, s ennek alapján a fenti általános elvekből semmiesetre sem vonható el az a következtetés, hogy ebben a kedvezőbb helyzetben levő országrészben ugyanazok a kedvező vámszabályok lehetnének érvényesek, ahol éppen az egyetlen vagyonos és fogyasztó rend, az ország alkotmánya miatt belföldi kereskedelmi viszonylatban minden vámilletéktől mentes. Magától értetődő tehát Herberstein v. Moltke szerint, hogy az alkotmányok különbözőségéből, az eddig alkalmazott különböző vámrendszernek kell következnie, mert ezáltal a két ország egyenlőtlen helyzete legalább részben „in ein billiges Ebenmaass” hozható, amit a teljes egyenjogúsítás megzavarna. Az alkotmánykülönbségből folyó egyenlőtlenséget csak ezzel az eszközzel lehetett eloszlatni s ha most ezt a vámrendszert más elvi alapokon nyugovóval cserélnék fel, a szabad magyar nyersterménykivitel által okozott élelmiszerdrágítás versenyre képtelenné tenné az osztrák iparcikkeket, megfosztaná őket az elhelyezési lehetőségtől s adózásra képtelenek lennének az osztrák adóalanyok. A vámrendszert meg kell hagyni, mivel az pusztán csak az élelmiszerekre

⁴⁴ Ugyanott 10. ex Julio 804. Herberstein Moltke 1804. júl. 9.-i előterjesztésének sajátkezü fogalmazványa.

rak magasabb vámot a tartományokba bevitelükkor, ami csak a német termelők versenyképességének fenntartására való s ez nem jelent vámot a magyar, hanem a tartománybeli fogyasztó számára. Különben a többi cikkeket illetően nincs különbség a német és magyar vámok között. A hosszas érvelgetés vége felé úgy véli a referens, hogy a termények árának vámokkal, kiviteli tilalmakkal való szabályozása természetes következése a két ország egymással való kapcsolatának. „Was wäre diess für eine Länderverbrüderung — írja — wenn eines dem Anderen nicht willfährig die Hilfe böthe und kann es von einem gemeinsamen gleichbesorgten Landesfürsten erwartet werden, dass er, wenn zum Beyspiel in Innerösterreich, in Tyrol Noth herrscht, in einem italiänischen Staate oder aber zur See noch höhere Preise bestünden, es des höheren Gewinnes wegen dennoch angehen lasse, dass die verbrüdereten Länder einander nicht beystünden, und das eigene Produkt lieber in das Ausland ziehe indess Hungarn der Erfahrung gemäss ungeachtet langwährender Ausfuhrverbothe der doppelten, dreyfachen, nie noch errungenen Preise gienest.“ — Hogy miért emelkedtek e tilalom ellenére is az árak s hogy a tilalmakat nem csak inség esetén adták ki, azt egyáltalán nem veszi figyelembe, a különben igen tájékozott referens.

Nem kísérik tovább az operátum sorsát, mely Dürfeldnek, Herberstein Moltkeéval azonos, 1805-i előterjesztésén keresztül⁴⁵ éppúgy elutasított,⁴⁶ mint a többi rendi kérések, hiszen fölösleges adatfelsorolás volna minden hasonló nézet előadása, mert már eddig is elég adatunk van arra, hogy megállapíthassuk, hogy a bécsi kormánynak ipari, kereskedelmi és vámpolitikája, a politika többi ágaihoz hasonlóan,⁴⁷ az abszolutizmus útján haladt továbbra is. Főelve most is az volt, hogy az egyenlőtlen teherelosztás miatt a nagyobb terheket viselő országokat, szóval az ő elképzelésük szerint Ausztriát kell istápolni, annak érdekeit kell mindenek fölött tekintetbe venni s iparát kedvező vámtételekkel, lakosai megélhetésének olcsóságát, akár a másik rész kárára is, a nyerstermények szabad kivitelének korlátozásával kell szabályozni.

Ezen az alapon épült fel az osztrák hivatalok gondolkodása. Már most az elvek kivitele tekintetében két, lényegileg egyező, eljárásmodban különböző irány vehető észre. Az egyik irány megszemélyesítőjének Herbellit, a másik felfogás reprezentánsának Herberstein v. Moltket tekinthetjük.

⁴⁵ Ugyanott az 1805-ös akták között.

⁴⁶ Horváth Mihály: A magyar ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt. Pest, 1840. 333. l. és Sieghart: i. m. 31—32. ll.

⁴⁷ Hóman—Szekfű: Magyar történet. VII. k. 29. s köv. ll.

Hertelli felfogásmódja és ennek követői mereven levonják az egyenlőtlen teherviselés következményeit és teljesen idegen országnak, külföldnek tekintik Magyarországot, melyet ilyenformán a legcsekélyebb támogatás, vagy kímélet sem illet meg, s ezen az alapon utasítják el pl. a tartománybeli árúk újbóli vám alá vetését s ellenszegülnek minden olyan kérésnek, mely esetleg valami enyhülést hozhatna a magyar gazdasági, a mi esetünkben főleg az ipari élet számára. (Pl. lerakati engedélyek.) Egyáltalában nem törődik ez az irányzat a II. József halála után újból helyreállott alkotmányos viszonyokkal s az alkotmány helyreállításából kifolyólag a gazdasági élet terén előállható magyar követelésekkel, ill. a kormányzatra háruló kötelezettségekkel s így egyenes örököse és utódja a II. József-féle doktrinér elveknek.

A Herberstein v. Moltkétól megszemélyesített s a központi kormányzat gazdaságpolitikai szervében és az államtanácsban is lassanként többségre jutó szelídebb irányzat, nemcsak enyhébb, de alkotmányosabb is. A terhek egyenlőtlensége s ebből kifolyólag a két ország különböző módon kezelésének alapelve náluk is megmásíthatatlan meggyőződés ugyan és — hangsúlyoznunk kell minden magyargyűlölettől mentes —, a Mária Terézia kora óta eltelt évtizedeken át az ösökben meggyökeresedett s az utódokban átöröklődött adottság, mely ilyenformán minden érvelés és ellenbizonyíték számára megközelíthetetlen. Azonban emellett nem késnek levonni az alkotmány helyreállításából folyó következtetéseket és hajlandók megadni mindazokat az osztrákoknak osztogatott kedvezéseket, amik az alapelv, a különböző elbánás sértetlensége mellett keresztülvihetők s amellett igen jó eszközök arra, hogy kirakatba téve alkalomadtán megmutogassák őket a magyarságnak, mint a reciprocitás elve teljes érvényesülésének pregnáns kifejezéseit, az alkotmány tiszteletbentartásának bizonyosságait s egyúttal nyomós okokat a rendek gravamenei ellen-súlyozására. Ez az elgondolás vezethette a gyárschématizmusok összeállítását, a Direktórium felállítását, az ápr. 12-i vámrendeletet tudtul adó királyi kéziratokat, a magyar ipar számára megadott, feljebb tárgyalt kedvező döntéseket.

Nem szabad lekicsinyelnünk az engedményeket a vámügy terén, kevésre értékelnünk a privilégiumok, gyárengedélyek s egyéb kiváltságok megadását illetően a hatóságok kétségtelenül szabadelvű magatartását, ha már valamely esetre praecedens volt. Hogyha nem is hallgathatjuk el azt, hogy a teljesen egyenlő elbánástól I. Ferenc uralkodása első évtizedeiben éppoly távol voltunk, mint korábban, hogyha szomorúan kell is konstatálnunk, hogy míg más téren a liberalizmus már lassan ébredsz

központi hatóságok egyes tagjaiban,⁴⁸ bár a többség felfogása még a régi, mi minden vonalon csak a ferenci megkövesedett abszolutizmust és káros hatásait éreztük; hogyha mindezt meg is kell állapítanunk, nem hallgathatjuk el azt a kétségtelen tényt sem, hogy ezek — az ígéretkezh képest — kicsiny eredmények is igen jótékonyak és jelentősek voltak a magyarországi gazdasági élet ipari ágának előmozdítását illetőleg és buzditóan hatottak a vállalkozási kedvre, amit a — főleg 1794—1808 között — szaporodó gyárendegély és privilégiumkérések igazolnak.

Most még meg kell vizsgálnunk azt, nem volt-e más tényező is az alkotmány betűjéhez való ragaszkodás mellett, ami az enyhébb irányt javasolta. Erre legegyszerűbben egy konkrét eset ad felvilágosítást. Cserny Pál jubilált kamarai tisztviselő 1805-ben javaslatot terjeszt fel, melyben tanácsolja, hogy vegyék el a sasvári gyár vámkedvezéseit, mivel a gyárnak erre már nincs szüksége és kezeljék a többi gyárhoz hasonlóan. Az államtanácsban Baldacci javasolja, kérdezzék meg az alsó-ausztriai és morvaországi Bancaladminisztratiót, szüksége van-e még a gyárnak a kedvezésekre s nincs-e kárára a kedvezmény további fennállása a többi gyárnak. A király elfogadja a javaslatot és kéziratot küld gróf Zichy Károly kamaraelnökhöz ezzel a tartalommal.⁴⁹ 1806-ban az osztrák hatóságokon megy keresztül az ügy,⁵⁰ és csak 1807-ben tárgyalja a központi hatóság,^{50a)} ahol Zichy Károly gróf a referens. Különböző tárgyi okok, mint a változott viszonyok miatt a privilégium értékének lecsökkenése, a gyár által foglalkoztatott 14.000 ember megélhetése mellett azért is javasolja a privilégium fenntartását, mert ez a gyár az egyetlen ilyen Magyarországon és „jede auch nur scheinbare Schmälerung oder Bedrückung in den gegenwärtigen Zeitumständen einen unangenehmen Eindruck und Wirkung im ganzen Lande hervorbringen dürfte.“ Ugyanilyen értelemben nyilatkozik az üggyel kapcsolatban Herberstein v.

⁴⁸ Így az ipari vállalkozás halálos ellenségének vélnek minden korlátozást a Finanz- und Kommerzhofstelleben. V. ö. 1806. okt. 20-i aktát, továbbá Krauss 1807. nov. 10-i javaslattervezetét és egy 1809. márc. 29-i dekrétumot. V. ö. Slokar: i. m. 44—46. ll. és 51. lapot. — Továbbá H. K. A. N. Ö. Kommerz Akten Fasc. Nro 72. 29. ex Martio 810. alatt a Bancohofdeputation 1809. febr. 16-i előterj.-ben gróf Chorinsky, báró Kielmansege és Krauss liberális nézeteit a priv. rendszer eltörléséről, de a többség még fenntartja s így dönt a király is.

⁴⁹ Staatsrat 3567/1805. A m. udv. kanc. 1805. júl. 27.-i előterjesztése s aug. 7-én kerül körözésre.

⁵⁰ H. K. A. Ung. Kam. Akten Fasc. Nro 18. Subdiv. 1ma 5. ex Apr. 806. és 306. ex Julio 806.

^{50a)} H. K. A. Ung. Kam. Akten Fasc. Nro 7. Subdiv. 2da 1807. szept. 9. — Zichy Károly gróf 1807. jun. 21-i előterjesztése.

Moltke is, azzal a javaslattal kapcsolatban, hogy akik magasabb vámtételekkel akarnak védekezni az ellen a kár ellen, ami a kincstárat érné az új árúbélyegzés bevezetésekor, mivel ez nem terjedne ki Magyarországra s ezzel a vámrendszabállyal a tartománybeliek hátrányát is el vélik osztalni, tárgyi érvek után azzal háritja el, hogy „überhaupt kann während des gegenwärtigen Landtages der Zeitpunkt nicht vorhanden seyn von dieser Maassregel nur die entfernteste Erwähnung zu machen.“⁵¹ Az államtanács először egyhangúan el akarja vétetni a kedvezést Ratschky első votuma alapján, aki az árúbélyegzésből Magyarországra háramló haszonnal érvel,⁵² azonban, mikor a király dilatorikus döntése által az ügy néhány hónapig húzódik s ezalatt eldől, hogy mégsem vezetik be különböző előzetes kifogások miatt az árúbélyegzést,⁵³ Ratschky maga javasolja, hogy erre való tekintettel új intézkedésig hagyják meg a privilégiumot, mert különben ellenséges indulatú bánásmódnak tekintenék Magyarországon. Ez megy át a királyi határozatba is, melyet Rainer főherceg ír alá.⁵⁴

Ez a határozat és Zichy Károly gróf, meg Herberstein v. Moltke nézetei új indítókát adják a bécsi kormány enyhébb álláspontjának. Amellett, hogy minden újítástól való félelmükben s a rendi panaszok kikerülése, ill. elhárítása céljából szigorúan ragaszkodtak az alkotmány „betűjéhez“, ami viszont azt eredményezte, hogy az alkotmányosság leple alatt tovább folyt az országnak végeredményében a mi beleszólásunk nélkül való kormányzása, még az a motívum is vezette a kormányzatot, hogy az ilyen külszínre paritásos elbánással nagyobb áldozatra bírja rá a rendeket, nagyobb összegű subsidiumot és természetbeni szolgáltatásokat préseljen ki belőlük hálából „alkotmányos érzésű és alattvalói érdekét szíven viselő királyuk“ iránt.

Ezért óvakodtak, főleg országgyűlési év idején minden olyantól, ami gravamenre adhatna okot, ami alkalmas volna arra, hogy az adómegszavazási készséget csökkentse s ez a félelem legalább oly jelentős oka

⁵¹ Ugyanott Herberstein v. Moltke 1807. júl. 4-i véleménye.

⁵² Staatsrat 2823/1807.

⁵³ Staatsrat 2974/1807.

⁵⁴ Staatsrat 3726/1807.

volt a bécsi kormány iparpolitikája enyhébb irányának, mint az alkotmány betűjéhez való ragaszkodás, a „quieta non movere“ elvi álláspontja.⁵⁵

Mérei Gyula.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

⁵⁵ Azt a körülményt, hogy többé nem igyekezett a bécsi kormány a magyar ipart csak bizonyos ágak kifejlesztésére szorítani, mint ez Mária Terézia idején felmerült nézet volt, (Eckhart: i. m. 108—111. ll.), hanem mindenfajta ipari vállalkozást kedvezményezett, ha az a szokás s a gyakorlat folyamán kialakult követelményeknek megfelelt, nem írhatjuk az enyhébb irány számlájára, hanem csupán az osztrák ipar fejlődésével magyarázhatjuk, mely elég erős volt ekkor már ahhoz, hogy a csaknem utolérhetetlen előnyt jelentő vámintézkedések védelme alatt nyugodtan szembeszállhasson a kezdeteknél tartó, kevésbé tőkeerős magyar iparral, s így a fentebb kiemelt közjogi viszonyok között élénk feltűnés keltésére alkalmas, ilyen rendkívüli s szembeötlő intézkedésekre már nem szorult rá.

Itt kell még megmondanom azt is, hogy a bécsi kormány magyarországi iparpolitikájából jelen kisterjedelmű cikkbe csak azokat a vonásokat vettem fel, amelyek leginkább jellemzik a két évtized tevékenységét, míg az elvileg kevésbé fontosak csak egy későbbi, hosszabb léleketű előadás keretébe lesznek beilleszthetők.